

CZU: 341.6:342.7(478)

[https://doi.org/10.52277/1857-2405.2021.2\(57\).06](https://doi.org/10.52277/1857-2405.2021.2(57).06)

TRIBUNALUL HIBRID – O SOLUȚIE POTRIVITĂ PENTRU PROTECȚIA DREPTURILOR OMULUI PE TERITORIUL AUTOPROCLAMATEI REPUBLICI NISTRENE

Artur SÎRCU,
procuror, doctorand
<https://orcid.org/0000-0003-4397-1619>

SUMAR

Chiar dacă practica tribunalelor hibride a fost gândită pentru represiunea infracțiunilor internaționale, ea ar constitui un model fiabil și efektiv pentru examinarea cazurilor de încălcare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului pe teritoriul cu jurisdicție contestată, nu atât din perspectiva soluționării diferendelor teritoriale, cât din raționamente de reparare, prevenire și încetare a încălcărilor pe teritorii unde nu există un sistem de justiție echitabilă, constituțională și independentă. Asemenea tribunale ar fi o soluție optimă pentru examinarea în exercițiul legalității a oricăror cazuri de încălcare a drepturilor omului pe teritoriul autoproclamatei republici nistrene până la soluționarea definitivă a conflictului transnistrean. Jurisdicția ar putea cuprinde un colegiu compus din șapte judecători, dintre care trei să fie desemnați de către autoritățile constituționale ale Republicii Moldova, după diferite formule, doi – desemnați de ONU și doi – desemnați de OSCE. Sugerabil ar fi ca cel puțin trei judecători să fie din rândul foștilor judecători din cadrul unei jurisdicții internaționale (e.g. Curtea Internațională Penală, Curtea Europeană a Drepturilor Omului etc.). În calitate de drept material aplicabil ar putea servi Convenția Europeană a Drepturilor Omului, iar ca drept procesual – legislația Republicii Moldova. Impactul instituirii unui asemenea tribunal ar fi crucial pentru crearea unei „zone de acoperire” a drepturilor omului în stânga Nistrului. Pentru buna funcționalitate a acestei jurisdicții - în special, dotată cu încredere asupra actului justiției, sub garanția judecătorilor internaționali – este reco-

THE HYBRID COURT – AN APPROPRIATE SOLUTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS WITHIN THE TERRITORY OF THE SELF-PROCLAIMED DNIESTER REPUBLIC

SUMMARY

Although the practice of hybrid courts was aimed at repressing international crimes, it also represents a reliable and effective model for examining cases on violation of fundamental human rights and freedoms within the territories with contested jurisdiction, not in the light of territorial dispute settlement but from the perspective of remediation, prevention and infringements ending rational within territories where there is no fair, constitutional and independent justice system. Such courts would represent the optimal solution for assessing any cases on human rights violations on the territory of self-proclaimed Dniester Republic in line with the lawfulness exercise, until the final settlement of the Transdniestrian conflict. The jurisdiction could include a panel composed of 7 judges, of which 3 would be appointed by the constitutional authorities of the Republic of Moldova, pursuant to different formulas, 2 – appointed by the UN and 2 – appointed by the OSCE. At least 3 judges shall be preferably from among the former judges of an international jurisdiction (e.g. the International Criminal Court, the European Court of Human Rights etc.). The European Convention on Human Rights could serve as the applicable substantive law, and the legislation of the Republic of Moldova – as the procedural law. The impact of creating such a court would be pivotal for the establishment of a human rights „coverage area” on the left bank of the Dniester. It is recommended however, for the proper functioning of this jurisdiction, especially endowed with confidence in the act of justice under the guarantee of international judges, that the origin of this jurisdiction shall be an external one, preferably a UN based one.

Key-words: hybrid court, protection of human rights, contested jurisdiction, Transdniestrian conflict, international criminal law, fair trial, international standards.

mandabil ca sursa de creare să fie, totuși, de origine externă, preferabil onuziană.

Cuvinte-cheie: *tribunal hibrid, protecția drepturilor omului, jurisdicție contestată, conflictul transnistrean, drept internațional penal, proces echitabil, standarde internaționale.*

Imperativul dezvoltării culturii drepturilor omului și a dreptului umanitar impune tot mai insistent comunitatea internațională să creeze mecanisme și instituții de drept menite să pună capăt încălcărilor, impunității și să tragă la răspundere persoanele sau autoritățile responsabile pentru ororile din timpul conflictelor armate sau încălcările sistemice ale drepturilor omului în regiunile afectate de conflicte armate, deschizând calea pentru o noțiune apărută de câteva decenii – justiția post-conflictuală, experiența căreia a evoluat ca răspuns la dezvoltarea drepturilor omului, la evoluția procesului de democratizare și la sfârșitul Războiului Rece. Analizând istoria justiției post-conflictuale, pot fi deduse mai multe etape de evoluție ale acesteia, în pofida faptului că premisele, cauzele și efectele lor nu au fost aceleași, coagulându-se în jurul creării diferitor tipare de contencios al represiunii universale: de la jurisdicția internațională penală ad-hoc la jurisdicția permanentă și până la cea hibridă. Desigur, recunoaștem că aceleași rațiuni obiective au stat la baza edificării instituțiilor pentru reprimarea celor mai odioase crime internaționale. Aceasta a determinat comunitatea internațională să promoveze procese judiciare alternative care să se ocupe de crimele de război și crimele împotriva umanității la nivel național. În acest context, curțile hibride reprezintă cea mai nouă realizare a justiției internaționale penale, modelul hibrid fiind o combinație a elementelor naționale și internaționale.

Mai multe raționamente au stat la baza modelului hibrid de justiție. Câteva dintre ele s-ar referi la faptul că instanțele locale și structurile de guvernare în majoritatea contextelor post-conflictuale relevă deficiențe și se confruntă cu prea multe limitări financiare și logistice pentru a face față în mod eficient proceselor complexe de reprimare și pedepsire a criminalilor de război. Aflate în imediata apropiere a zonei afectată de conflict, incapacitatea mai multor instanțe locale de a examina crimele de război este adesea din cauza daunelor provocate prin bombardamente, incendieri, jafuri sau neglijență. În plus, personalul-cheie ar putea să fugă în străinătate, să fie ucis sau compromis prin asocierea cu un regim anterior, care nu i-a urmărit sau condamnat pe cei vinovați. În alte cazuri, un nou regim poate să înlocuiască aproape complet foștii funcționari, ducând la un deficit nerambursabil de experiență, precum și la pericolul unor procese demonstrative și al urmăririi penale deloc imparțială pentru crimele din trecut.

Cu toate acestea, neajunsurile enumerate nu implică faptul că instanțele internaționale sunt unica alternativă. Instituțiile pur internaționale deseori nu reușesc să promoveze sporirea capacității locale sau aplicarea și dezvoltarea normelor substanțiale care incriminează atrocitățile în masă comise în țările aflate în curs de tranziție. În situațiile post-conflictuale, este importantă dezvoltarea conștiinței locale în sectorul justiției. Un tribunal internațional aflat la distanță de țara afectată și condus de străini nu poate instrui eficient justițiarilor locali în calificarea necesară.

În acest sens, instanțele hibride pot fi privite ca una dintre formele cele mai eficiente ale procesului juridic în contextul post-conflictual. Îmbunătățirea pe termen lung a sistemului judiciar național contribuie la crearea unei culturi a justiției și responsabilității și asigură ca orice soluții oferite de tribunalul pentru crime internaționale să nu dispară atunci când acesta își va termina activitatea.

Tribunalele hibride nu au scopul de a redefini „justiția”, ci mai degrabă de a promova ideea că percepțiile populației locale despre mecanismele justiției sunt importante. Astfel, sprijinul populației și înțelegerea instituției figurează în mod proeminent în procesul de instituire al instanțelor hibride, demonstrând că mecanismul hibrid este cel mai reușit pentru rezolvarea crizei judiciare apărute în rezultatul conflictului armat. Aplicarea legislației interne și implicarea justițiarilor naționali, alături de judecătorii internaționali, sunt acțiuni perfect compatibile cu suveranitatea statului și ele consolidează așteptările culturale și politice atât ale făptașilor, cât și ale victimelor.

Ținând cont de natura recentă a fenomenului tribunalelor hibride, definiția acestora este în proces de afirmare. În pofida unor ambiguități, anumite caractere de bază, totuși, pot fi deduse, și anume: îmbinarea elementelor de drept interne și internaționale (normele dreptului pozitiv, principiile și regulile dreptului internațional penal); angajarea funcționarilor internaționali și naționali (magistrați, membri ai biroului procurorului, corpul auxiliar); funcționarea în baza unui statut negociat și aprobat de către guvernul statului-gazdă și structurile internaționale (ONU); desfășurarea procedurilor de anchetă și de judecată în conformitate cu un regulament prestabilit; instituirea în statele afectate de conflicte soldate cu comiterea crimele de război și contra umanității. Astfel, este cert faptul că tribunalele hibride formează o jurisdicție aparte, diferită de instanțele naționale de judecată și curțile internaționale (cu caracter *ad-hoc* sau permanente).

Prin urmare, **tribunalul hibrid** reprezintă o instanță de judecată care, în temeiul actelor sale constitutive, se situează între instanțele internaționale veritabile și judecătorii interne cu caracte-

ter permanent ale unui stat [7], fapt ce se demonstrează prin componența corpului magistraților și a biroului procurorului, categoriile de infracțiuni ce intră în competența materială a tribunalului și regulile de procedură aplicabile. Acestea sunt instituite, de regulă, în baza unui acord încheiat între Națiunile Unite și statul afectat, se referă la pedepsirea crimelor internaționale grave comise în statul gazdă, presupun angajarea magistraților și procurorilor naționali și internaționali în comun de către statul-gazdă și ONU, beneficiază de un statut juridic care reglementează regulile de procedură și anchetă relevante, stipulate și în textul acordului încheiat, includ în procedurile lor jurisdicționale standardele internaționale recunoscute ale unui proces echitabil.

De altfel, doctrina operează și cu termenul de „tribunal penal național internaționalizat”, pe care îl considerăm sinonim tribunalului hibrid, ambii termeni referindu-se la aceeași categorie de jurisdicții specializate, investite cu pedepsirea încălcărilor grave ale normelor și principiilor internaționale penale și a regulilor dreptului penal național, comise în limitele teritoriale ale unui stat, înfăptuirea justiției având loc cu îmbinarea elementelor interne și internaționale.

Tribunalele hibride pot fi o soluție eficientă în cazul în care comunitatea locală este predispusă de a înfăptui justiție, dar are nevoie de asistență internațională pentru a urmări în mod rezultativ și pentru a pedepsi crimele comise. Aceste tribunale sunt organisme *sui generis*. Ele includ judecători, procurori și personal adițional intern și internațional, se conduc de norme juridice și de reguli de procedură din dreptul pozitiv al statului-gazdă, de normele și principiile relevante ale dreptului internațional [5, p. 230].

Promovarea tribunalelor internaționalizate se datorează faptului că statele afectate de impunitate nu beneficiază de posibilități reale de a pedepsi de sine stătător crimele comise, iar instituirea unor jurisdicții internaționale *ad-hoc* modelate după exemplul Tribunalului Internațional Penal pentru fosta Iugoslavie (în continuare – *TIPIU*) și Tribunalul Internațional Penal pentru Rwanda (în continuare – *TIPR*) nu constituie o alternativă bună pe motive de cheltuieli și capacități jurisdicționale [3, pp. 210-211]. Modelul jurisdicției de tip hibrid s-a dezvoltat, în circumstanțe speciale, în statele afectate de conflict armat, unde nu există tribunale interne capabile să facă față necesităților imperioase de a pedepsi crimele comise în timpul conflictului, iar instituirea unui tribunal internațional nu se prezintă a fi rezonabilă. Există opinii doctrinare [4] conform cărora încrederea crescândă a comunității internaționale în jurisdicția de tip hibrid se datorează costurilor ridicate și frustrației cauzate de procesele judiciare dezvoltate de *TIPIU* și *TIPR*, rămânând nepedepsite

multiple crime de genocid și epurări etnice comise în teritoriile fostei Iugoslavie și Rwandei, precum și problemelor politice cu care se confruntă Curtea Internațională Penală.

Motivele creării tribunalelor hibride au fost variate și complexe, dependente de contextul național unde au fost săvârșite crimele care urmau a fi persecutate. Până în prezent sunt cunoscute patru modalități de stabilire a jurisdicției naționale internaționalizate (tribunalul hibrid):

- în temeiul unui acord bilateral încheiat între ONU și guvernul statului afectat – Tribunalul Special pentru Sierra Leone, Tribunalul Khmerilor Roșii;
- în mod direct, prin intermediul rezoluțiilor Consiliului de Securitate al ONU – Tribunalul Special pentru Liban;
- prin incorporarea în instanțele naționale a unor elemente internaționale – Înalțul Tribunal Penal Irakian;
- sub autoritatea rezoluțiilor Consiliului de Securitate al ONU, în teritoriile administrate de Națiunile Unite – Colegiile Speciale pentru infracțiuni grave în Timorul de Est, tribunalul atipic în Kosovo, Camera pentru crime de război în Colegiul Penal al Curții de Stat a Bosniei.

Date fiind modalitățile respective, am identificat patru categorii specifice de tribunale clasificate în dependență de felul de instituire. Nu există un model unic de instituire a tribunalelor hibride. Deși există unii factori comuni, toate tribunalele hibride au apărut în diferite circumstanțe. O similitudine între tribunale hibride este că, spre deosebire de tribunalele internaționale clasice, majoritatea instanțelor hibride nu au fost create printr-o rezoluție a Consiliului de Securitate al ONU în temeiul capitolului VII din Carta ONU. Singura excepție de la această regulă este Tribunalul Special pentru Liban. O altă asemănare este suportul financiar limitat al ONU acordat tribunalelor hibride. În majoritatea cazurilor, deși Națiunile Unite și alte state contribuie financiar pentru întreținerea și funcționarea tribunalelor de tip hibrid, pe seama statului afectat, de asemenea, sunt puse sarcini financiare.

Chiar dacă practica tribunalelor hibride a fost gândită pentru represiunea infracțiunilor internaționale, ea ar constitui un model fiabil și efectiv pentru examinarea cazurilor de încălcare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului pe teritorii cu jurisdicție contestată, nu atât din perspectiva soluționării diferendelor teritoriale, cât din raționamente de reparare, prevenire și încetare a încălcărilor pe teritorii unde nu există un sistem de justiție echitabilă, constituțională și independentă. Asemenea tribunale pot fi soluția optimă pentru examinarea în exercițiul legalității a oricăror cazuri de încălcare a drepturilor omului pe teritoriul autoproclamatei

republici nistrene până la soluționarea definitivă a conflictului transnistrean.

O asemenea soluție ar putea fi susținută de o serie de motive valabile pentru construcția unui tribunal hibrid:

1. Durata excesivă a situației post-conflict armat, care nu se soldează cu reîntregirea țării și edificarea unui sistem judiciar în regiune pentru a respecta toate garanțiile impuse de art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. În cazul tribunalelor hibride, elementul internațional a fost introdus pentru a depăși percepția incorectă sau lipsa de independență în cadrul sistemului jurisdicțional intern, care pot împiedica examinarea competentă, imparțială și echitabilă a cauzelor. Acesta a fost un factor motivant mai ales la stabilirea tribunalelor din Cambodgia și Liban, dar și a celorlalte tribunale. Prin angajarea magistraților internaționali s-a urmărit finalitatea unei vulnerabilități mai mici a acestora la eventualele amenințări de securitate sau presiuni politice în cadrul înfăptuirii justiției.
2. Încălcări continue ale drepturilor omului în regiunea din stânga Nistrului, care sunt constatate printr-un număr în creștere a hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului. La data de 31 decembrie 2018, Curtea a dat 19 hotărâri definitive de constatare a încălcărilor drepturilor omului pe teritoriul transnistrean [1].
3. Refuzul Federației Ruse de a executa hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului în privința „dosarelor transnistrene” [2].

Un asemenea tribunal ar avea ca scop și finalitate să elimine suspiciunile de prejudecată sau lipsă de independență în sistemul judiciar al Republicii Moldova în ceea ce privește locuitorii din stânga Nistrului, precum și să contribuie la asigurarea în regiune a dreptului la justiție. Curțile hibride joacă un rol central în asigurarea respectării standardelor relevante ale unui proces echitabil, prin aplicarea directă a dreptului internațional sau pentru a asigura aplicarea standardelor internaționale ale unui proces echitabil. În plus, noua jurisdicție ar contribui la încetarea culturii de impunitate și la reconcilierea judiciară a celor două maluri ale Nistrului, fiind o piatră de temelie pentru o pace durabilă și o tranziție spre o societate post-conflict democratică [8].

În genere, experiența tribunalelor hibride demonstrează și alte avantaje certe, de care ar putea beneficia un tribunal hibrid de tipul celui propus pentru regiunile separatiste, precum în următoarele exemple.

- *Finanțarea, cu implicarea unor cheltuieli rezonabile.* Statele deseori nu au resursele necesare pentru a finanța procedurile de judecată interne și pentru a face față proceselor costisitoare

de lungă durată privind crimele internaționale, în special acele state aflate în curs de dezvoltare după conflict sau în care lipsește un sistem judiciar eficient. În cazul tribunalului penal hibrid, statele afectate și comunitatea internațională pot partaja povara financiară a procedurilor penale. Spre exemplu, Tribunalul Cambodgian al Khmerilor Roșii și Tribunalul Special pentru Sierra Leone au fost finanțate în comun de către guvern și comunitatea internațională prin intermediul contribuțiilor Națiunilor Unite. Povara financiară pentru crearea și funcționarea unui tribunal hibrid pentru regiunea transnistreană ar putea fi partajată cu ONU și/sau Consiliul Europei, ori OSCE. În asemenea circumstanțe, fundamentul creării ar fi acordul semnat între Republica Moldova și organizația/-ile implicată/-e.

- *Flexibilitatea jurisdicției.* Spre deosebire de tribunalele internaționale, care funcționează în întregime în afara sistemului judiciar național și care practic nu au angajamente conform sistemului penal intern, tribunalele hibride oferă un model flexibil de justiție, care poate fi adaptat pentru fiecare situație post-conflictuală în parte. Jurisdicția ar putea cuprinde un colegiu compus din șapte judecători, dintre care trei – desemnați de autoritățile constituționale ale Republicii Moldova, după diferite formule, doi – desemnați de către ONU/CoE și doi – desemnați de către OSCE/ONU. Sugerabil ar fi ca cel puțin trei judecători să fie din rândul foștilor judecători din cadrul unei jurisdicții internaționale (Curtea Internațională Penală, Curtea Europeană a Drepturilor Omului etc.). Ca drept material aplicabil ar putea servi Convenția Europeană a Drepturilor Omului, iar ca drept procesual – legislația Republicii Moldova.
- *Legitimitatea post-conflictuală.* Tribunalele hibride pot consolida legitimitatea mecanismelor justiției post-conflictuale prin utilizarea expertizei juridice internaționale, permițând, în același timp, statelor afectate de conflict să joace un rol important în acest proces. Legitimitatea este o preocupare majoră pentru tribunale post-conflict care se pronunță asupra încălcărilor internaționale penale, umanitare și ale drepturilor omului. Tribunalele interne pot fi părtinitoare în favoarea partidului de guvernământ, ceea ce rezultă în procese inechitabile, conduc la politizarea procesului judiciar sau la execuții rapide. Fuziunea dreptului intern cu cel internațional, precum și mixarea personalului judiciar pot atenua această percepție, demonstrând că hibridul menține standardele internaționale relevante și ordinea de drept. Cu certitudine, realizarea efectivă a legitimității depinde de mai mulți factori, inclusiv de calitatea personalului Curții, pre-

cum și de eficacitatea cooperării dintre comunitatea locală și cea internațională, și, nu în ultimul rând, de finanțarea corespunzătoare.

- *Restabilirea sistemului jurisdicțional al statului.* O altă contribuție majoră a tribunalelor hibride este posibilitatea acestora de a întări potențialul în rândul judecătorilor și al avocaților din statul afectat. Tribunalele hibride pot îmbunătăți, în general, potențialul judiciar intern prin furnizarea unei platforme solide care să susțină personalul intern la ridicarea nivelului de profesionalism. Prin construirea infrastructurii judiciare și formarea personalului intern, tribunalele hibride pot lăsa o moștenire care va spori eficiența sistemului intern judiciar în susținerea standardelor internaționale ale justiției. Spre exemplu, unul din scopurile ONU în stabilirea Tribunalului din Sierra Leone a fost de a contribui la consolidarea instituțiilor publice, în special a sistemului judiciar, care era distrus în urma războiului civil devastator [6].
- *Accesibilitatea pentru victime și pentru populația locală afectată.* Prezența unui tribunal hibrid în regiunea în care încălcările au fost comise poate crește accesibilitatea justiției pentru populația afectată. O critică a curților internaționale este tendința lor de a răspunde în fața comunității internaționale mai degrabă decât în fața victimelor încălcărilor săvârșite. Cetățenii statului afectat nu pot simți o conexiune cu procedurile jurisdicționale dezvoltate și nici cu finalitatea acestora. De exemplu, o critică majoră a TIPIU și a TIPR, dar și, într-o anumită măsură, a Curții Internaționale Penale, este că efectele benefice ale urmăririlor penale nu ajung la comunitățile afectate, iar cetățenii statelor care au suferit de pe urma atrocităților comise nu au nici o înțelegere a procesului internațional și a finalităților lui juridice.
- *Evitarea reînțoarcerii la conflict.* Accesibilitatea crescândă a tribunalelor hibride, spre deosebire de tribunalele pur internaționale clasice, poate contribui la prevenirea unei înțoarceri la conflict. Valorile normative de responsabilitate nu pot ajunge la nivel local atunci când instanțele de judecată sunt separate din punct de vedere cultural, lingvistic și fizic de statul afectat de conflict. Locația tribunalelor hibride în statele afectate poate oferi comunității locale acces mai mare la informațiile privind urmărirea penală și alte date relevante. Prezența *in personam*, limbile locale și teritoriul în care s-au produs crimele alegate pot oferi victimelor, martorilor și altor persoane interesate o participare mai mare în cursul procesului judiciar internaționalizat. La rândul său, accesibilitatea redusă și lipsa de cunoștințe despre urmărirea penală pot duce

la un risc mai mare de reapariție a neînțelegerilor între reprezentanții diverselor grupări și, astfel, la reafirmarea focarelor de conflict.

Impactul instituirii unui asemenea tribunal ar fi crucial pentru crearea unei „zone de acoperire” a drepturilor omului în stânga Nistrului. Pentru buna funcționalitate a acestei jurisdicții, dotate, în special, cu încredere asupra actului justiției, sub garanția judecătorilor internaționali, este recomandabil ca sursa de creare să fie, totuși, de origine externă, preferabil onuziană, *i.e.* printr-o rezoluție a ONU sau printr-un acord încheiat cu această organizație.

Referințe bibliografice:

1. Poalelungi M., Sârcu-Scobioală D. ș.a. *Indice tabular. Hotărâri ale Curții Europene a Drepturilor Omului versus Republica Moldova, 13 decembrie 2001 – 31 decembrie 2018.* https://www.inj.md/sites/default/files/Indice%20tabelar_tipar_rom_engl_FINAL.pdf (vizitat 25.05.2021).
2. Speța Catan și alții c. Republica Moldova și Federația Rusă [MC], hotărârea din 19.10.2021. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-124596> (vizitat 25.05.2021).
3. Cassese A et al. *The Oxford Companion to International Criminal Justice.* Oxford: Oxford University Press, 2009. 1008 p.
4. Costi A. Hybrid tribunals as a valid alternative to international tribunals for the prosecution of international crimes. Research presented at *3rd Annual Victoria University Symposium on Human Rights* (Wellington, New Zealand, 24 August 2005). <https://www.victoria.ac.nz/law/centres/nzcpl/publications/human-rights-research-journal/publications/vol-3/Costi.pdf> (vizitat 25.05.2021).
5. Holvoet M., de Hert P. International criminal law as global law: an assessment of the hybrid tribunals. In: *Tilburg Law Review*, 2012, Vol. 17, p. 228-240.
6. Martin-Ortega O., Herman J. *Hybrid tribunals and the rule of law: notes from Bosnia and Herzegovina and Cambodia.* [http://issat.dcaf.ch/content/download/2284/19858/file/Hybrid%20Tribunals%20and%20the%20Rule%20of%20Law%20Martin-Ortega%20and%20Herman%20\(2010\).pdf](http://issat.dcaf.ch/content/download/2284/19858/file/Hybrid%20Tribunals%20and%20the%20Rule%20of%20Law%20Martin-Ortega%20and%20Herman%20(2010).pdf) (vizitat 25.05.2021).
7. Parry and Grant *Encyclopaedic Dictionary of International Law.* Oxford: Oxford University Press, 2009. <http://www.answers.com/library/Oxford+Articles-cid-27490247> (vizitat 25.05.2021).
8. UN Factsheet „Rule of law tools for post conflict states: maximizing the legacy of hybrid courts” (Office of the UN High Commissioner for human rights). Geneva: United Nations publication, 2008. 46 p. <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/HybridCourts.pdf> (vizitat 25.05.2021).